

LIKUMĪGO KOMBATANTU STATUSS STARPTAUTISKAJĀS TIESĪBĀS

Abstract

Geneva conventions of 1949, which are adopted almost universally and the I additional protocol of 1977, which was not signed or ratified by some of the countries, which take active part in international armed conflicts, introduced a system of privileged statuses, which are attributed to any person which is participating or otherwise affected with an international armed conflict. One of such statuses is the lawful combatant. This article researches the status of lawful combatants in the international law, privileges connected with it and the process of losing such status by analysing Geneva conventions and their travaux preparatoires, works of different scholars and the practice and legal acts of USA relative to the determination of the status of a person in an international armed conflict.

The article points out problems and possibilities for the infringement of international humanitarian law, and proposes ideas for new international conventional legal acts which could improve the current situation and rule out some of the most important problems by defining the both statuses of lawful and unlawful combatant and creating a system of concrete requirements for the minimum protection of a person in the process of determining its status in an international armed conflict.

Atslēgas vārdi: Kombatanti, Nelikumīgie kombatanti, Ženēvas konvencijas, Humanitārās tiesības,

Starptautiska bruņota konflikta ietvaros personām, saskaņā ar Ženēvas konvencijām un to papildprotokoliem, tiek piešķirts noteikts privilēģēts statuss un ir paredzēts mehānisms, kā tāds statuss var tikt zaudēts. Šajā darbā tiks aplūkots likumīgo kombatantu statuss, tam piešķirtās privilēģijas un tā zaudēšanas procesuālie noteikumi.

Saskaņā ar III Ženēvas konvenciju pie likumīgiem kombatantiem (konvencijas tekstā tie ir apzīmēti kā „kombatanti”) pieder:

1. Karojošo pušu bruņoto spēku locekļi, kā arī zemessardzes un brīvprātīgo vienību locekļi, kas ietilpst šajos bruņotajos spēkos
2. Citu zemessardzes un brīvprātīgo vienību locekļi, ieskaitot organizētas pretošanās kustības locekļus, kas pieder karojošai pusei un darbojas tās teritorijā vai ārpus tās teritorijas, pat ja šī teritorija ir okupēta, ar noteikumu, ka šādas zemessardzes un brīvprātīgo vienības ievēro sekojošas prasības:
 - a. tiem ir komandieris, kas atbild par saviem padotajiem;
 - b. tiem ir noteikta pazīšanas zīme, kuru var ievērot no attāluma;
 - c. tie atklāti nēsā ieročus;
 - d. tie veic savas operācijas saskaņā ar kara likumiem un tradīcijām.
3. Regulāru bruņoto spēku locekļi, kas atklāti atzīst sevi par lojāliem valdībai vai varai, kuru neatzīst gūstā turētāja valsts.

4. Neokupēto teritoriju iedzīvotāji, kuri, ienaidniekam tuvojoties, patvaļīgi ķeras pie ieročiem, lai pretotos iebrūkošajiem bruņotajiem spēkiem, un kuri nav paspējuši iesaistīties regulārās armijas vienībās, ar noteikumu, ka viņi nēsā ieročus atklāti un ievēro kara likumus un tradīcijas(Ženēvas III 1949: 4. pants).

Atsevišķi tiek regulēts medicīnas personāla un kapelānu statuss, kas, neskatoties uz piederību valsts bruņotajiem spēkos, netiek uzskatīti par kombatantiem un tiem nav karagūstekņa statuss(Ženēvas III 1949: 4., 33. panti).

III Ženēvas Konvencijas noteiktās prasības izriet no valstu prakses, nosakot personas statusu II Pasaules kara laikā, tāpēc, līdz ar to, ka 20 gadsimta otrai pusei raksturīgajā dekolonizācijas procesā partizānu kara taktika guva arvien plašāku pielietojumu, parādījās nepieciešamība pēc jauna regulējuma (Shaw 2008: 1173), kurš arī tika īstenots pretrunīgi vērtētajā Ženēvas Konvenciju I Papildu Protokolā.

Ženēvas Konvenciju I Papildu Protokols, kuru nav parakstījušas Turcija, Irāka un Izraēla un nav ratificējušas ASV, Irāna, Pakistāna, Maroka un Filipīnas¹, iekļauj likumīgo kombatantu skaitā arī tos, kas izpilda vismaz minimālās atšķirības prasības, proti, „karadarbības rakstura dēļ nevar nodemonstrēt savu atšķirību, ar noteikumu, ka šādās situācijās tie atklāti nēsā ieročus vienmēr kaujas laikā un tajā laikā, kad, būdami pretiniekam redzami, pirms uzbrukuma sākšanās, kurā viņš gatavojas piedalīties, ieņem kaujas pozīcijas.”(Ženēvas I protokols 1977: 44(3) pants), tā, no vienas puses, piedāvājot plašāku aizsardzību personām, kas sarežģītu apstākļu dēļ nespēj pilnvērtīgi ievērot atšķirības pienākumu, no otras puses, potenciāli aizsargājot personas, kas nelieto atšķirības zīmes lai ar viltu iegūtu militāro pārspēku apdraudot civiliedzīvotājus.

Ja tiek izpildītas atšķirības prasības, Ženēvas konvencijas garantē personai divas svarīgas privilēģijas: kombatanta privilēģiju un tiesības, nonākot pretinieka varā, iegūt karagūstekņa statusu.

Kombatanta privilēģija izpaužas tajā, ka, lai arī karadarbības laikā karavīrs izpilda darbības, kas miera laikā tiktu uzskatītas par noziedzīgām - dažāda smaguma miesas bojājumu nodarīšana, nonāvēšana, nolaupīšana, mantas bojāšana utt., tomēr tiktāl, kamēr tas ievēro karadarbības likumus, t.i., izvēlās likumīgus mērķus un līdzekļus un rīkojas saskaņā ar pavēli, viņš nenes par tām kriminālu atbildību. Šīs privilēģija ir zināma jau no starptautisko tiesību pirmsākumiem kā paražu tiesību norma, citu starpā to pieminēja Hugo Grocijs (Grotius 2006: 123), tā ir arī izsecināma no III Ženēvas konvencijas (Ženēvas III 1949: 84(1) pants) un I Protokola (Ženēvas I protokols 1977: 43(2) pants). Kombatanta privilēģija nozīmē arī to, ka pats kombatants var kļūt par uzbrukuma mērķi, izņemot ievainotos un slimos (hors de

combat) (Ženēvas I 1949: 12. pants) un tos, kas nolika ieročus vai nonāca gūstā (Ženēvas III 1949: 13., 130. panti).

Karagūstekņa statuss, uz kuru bez kombatantiem var pretendēt arī personas, kas pavada bruņotos spēkus, bet nav to locekļi, karojošo pušu tirdzniecības flotes kuģu apkalpju locekļi, un civilās aviācijas apkalpju locekļi, kuriem nav priekšrocību sakarā ar citiem starptautisko tiesību noteikumiem (Ženēvas III 1949: 4. pants), saskaņā ar Ženēvas III Konvenciju uzliek gūstā turētājam valstij veselu virkni pienākumu, kuru starpā ir pienākums apieties ar tiem humāni un bez diskriminācijas un ar cieņu, pienākums nodrošināt medicīnisko aprūpi, apģērbu, pārtiku, intelektuālās, fiziskās un garīgās nodarbības, aizliegums tos nepatīkami vai neizdevīgi ietekmēt, ierobežojumi to nodarbināšanai un sodiem, kā arī regulē to repatriāciju un atlaišanu.

Likumīgā kombatanta statuss nav nemainīgs un dažos gadījumos persona var to zaudēt, kļūstot par nelikumīgo kombatantu. Vispārēji ir pieņemts², ka III Ženēvas konvencijas ietvaros kombatanti, kas neievēro 4. panta prasības, t.i., neatšķiras no civiliedzīvotājiem vai neveic savas operācijas saskaņā ar kara likumiem un tradīcijām, nevar pretendēt uz karagūstekņa statusu un kombatanta privilēģiju. Šādu konvencijas interpretāciju atbalsta arī Starptautiskais Sarkanais Krusts savā pētījumā par paražu tiesībām (Study 2005: 207).

Neskatoties uz to, ka lielākā daļa zinātnieku piekrīt tādai III Ženēvas Konvencijas interpretācijai, ir sastopami arī tās oponenti, kuri argumentē savu pozīciju ar to, ka atšķirības pienākums attiecas tikai uz neregulārajām vienībām, kā tas piemēram ir redzams aizstāvības pozīcijā Izraēlas Militārās tiesas Swarka lietā (Henckaerts 2005: 1448), kurā Ēģiptes armijas karavīri tika tiesāti par to, ka tie ienāca Izraēlas teritorijā civilajās drēbēs un apšaudīja apdzīvotu vietu ar raķetēm. Autors piekrīt tiesas, kas noraidīja šādu interpretāciju, paskaidrojot, ka „būtu neloģiski attiecināt prasību nēsāt uniformas (kā atšķirības zīmi) tikai uz kvazi-militārajiem veidojumiem III Ženēvas Konvencijas 4. panta A daļas otrā punkta izpratnē, bet ne uz regulārajiem spēkiem.”³ un notiesāja apsūdzētos kā kaitniekus, pozīcijai, īpaši ņemot vērā. tālāko jautājuma attīstību Ženēvas Konvencijas I Protokolā (Ženēvas I protokols 1977: 44. pants), kura uzdevums cita starpā bija „apstiprināt un sīkāk izstrādāt noteikumus, kas aizsargā bruņoto konfliktu upurus” (Ženēvas I protokols 1977: Preambula), no kuras ir redzams, ka līgumslēdzējas puses vēlējās attiecināt šo prasību uz visiem kombatantiem bez izņēmuma.

Kā jau tika minēts agrāk, situācijās, kad ir piemērojams Ženēvas Konvencijas I Protokols, kombatants, neskatoties uz veiktajiem kara likumu un tiesību pārkāpumiem nezaudē tiesības uz karagūstekņa statusu vai kombatanta privilēģiju, ja izpilda minimālās atšķirības prasības. Personu, kas var pretendēt uz karagūstekņa statusu, loka paplašināšana

joprojām izraisa nopietnas pretrunas un kalpoja par galveno iemeslu tam, ka ASV neratificēja I papildprotokolu (Aldrich 1991: 1).

Sarkanā Krusta komentāros I Papildprotokola 45. pantam (Commentary I and II: Art. 45) tiek minēts, ka šī norma galvenokārt tika ieviesta, lai pasargātu no karagūstekņa zaudēšanas partizānus. No vienas puses ir saprotama I Papildprotokolā ietvertās interpretācijas piekritēju motivācija – vēlme pasargāt pretošanās kustību un citu neregulāro vienību locekļus no tā, ka tiem tiek atņemta kombatanta privilēģija un potenciāli tiek piespriests ilgstošs cietumsods vai pat nāvessods tikai tāpēc, ka tie nevar atļauties ieviest vienādas un vizuāli atšķirīgas formas vai atšķirības zīmes. No otras puses, izprotama ir arī valstu, kas neratificēja I Papildprotokolu pozīcija – kombatanti, kas vizuāli neatšķiras no civiliedzīvotājiem apdraud ne tikai karavīrus, kas ir uzņēmušies profesionālo risku, bet arī civiliedzīvotājus, kuru starpā tie slēpjas.

Autors uzskata, ka ir nepieciešams kompromisa variants, kas piedāvātu pietiekoši konkrētus kritērijus kas ļautu precīzi nošķirt gadījumus, kad kombatantam objektīvi nav iespējas pielietot atšķirības zīmi no gadījumiem, kad līdzība civiliedzīvotājiem tiek izmantota kā nodevīga taktika I Papildprotokola 37. panta izpratnē. To varētu panākt, konvencionāli nostiprinot tādu nelikumīgo kombatantu statusu līdzīgi kā tas tika darīts ar spiegiem un kaitniekiem III Ženēvas Konvencijā, definējot tos kā „Personas, kas nepilda atšķirības pienākumu ar nolūku nodevīgi gūt militāro pārsvaru” un papildinot definīciju ar atrunu, ka uz gūstā ņēmēju pusi gulstas pienākums pierādīt, ka pirmkārt, personai bija iespējas izpildīt atšķirības pienākumu un otrkārt, ka tā izmantoja savu līdzību civilpersonai kā līdzekli militāra pārsvara gūšanai.

Kā vienīgo izņēmumu vispārējiem likumīgā kombatanta statusa zaudēšanas noteikumiem ir jāmin algotņus, kuriem, saskaņā ar I Papildprotokolu nav tiesību pieprasīt karagūstekņa statusu neatkarīgi no to darbībām, pat gadījumos ja tie ievēro visas nepieciešamās prasības (Ženēvas I protokols 1977: 47(1)). Sarkanais Krusts pieturas pie uzskata, ka šai normai ir paražas statuss (Study 2005: 207). Svarīgi atcerēties, ka tā neaizliedz valstīm pēc sava ieskata piemērot algotņiem karagūstekņu statusu, tāpēc vairākas valstis, kuras pašas izmanto algotņus karadarbībā izturas pret tiem kā pret karagūstekņiem, to skaitā ASV (Handbook 1980: para 287).

Karagūstekņa statusa zaudēšanas procedūra principiāli neatšķiras atkarībā no tā vai ir piemērojams I Protokols, proti, abos gadījumos, ja pastāv šaubas par kombatanta tiesisko statusu, tas tiek uzskatīts par karagūstekni un bauda visas saistītās privilēģijas un aizsardzības līdz tam brīdim, kad tā statusu individuāli noteiks lietpratīgs tribunāls. Ženēvas konvencijās lietpratīga tribunāla jēdziens sīkāk izskaidrots nav.

Sarkanais Krusts komentāros pantam, kur pirmoreiz tiek minēts lietpratīgais tribunāls, (Commentary III: Art. 5) atsaucas uz Ženēvas Diplomātiskās Konferences stenogrammām, no kurām izriet, ka sākotnēji delegācijas paredzēja, ka statusa noteikšanu veiks „atbildīga persona”, tomēr vēlāk šis pants tika grozīts pēc Nīderlandes delegācijas priekšlikuma (Final Record III 1949: 63), kas uzskatīja, ka tā kā zaudējot kombatanta privilēģiju persona var tikt apsūdzēta slepkavībā un tāpēc tik nopietnu lēmumu nedrīkst uzticēt vienai personai. Tālākajā diskusijā atbildot uz PSRS delegācijas iebildumiem, ka lietas izskatīšana militārā tribunāla priekšā varētu pasliktināt personas statusu vēl vairāk nekā vienkārša karagūstekņa statusa atņemšana, Nīderlandes delegācija paskaidroja, ka galvenais šo grozījumu mērķis ir nepieļaut, ka viena persona, kas varētu būt pat kaprāļa pakāpē varētu uzreiz lemt par karagūstekņa statusa atņemšanu un uzreiz arī izpildīt nāvessodu. Dānijas delegācija savas uzstāšanās laikā piekrita Nīderlandes delegācijas argumentiem, bet piedāvāja paplašināt kompetentās institūcijas definīciju, iekļaujot jēdzienā „lietpratīgs tribunāls” gan militāro tribunālu gan arī vispārējās jurisdikcijas tiesu, ja gūstā ņēmēja valsts pilnvarotu to šāda jautājuma izlemšanai. Ar 24 balsīm „par”, 15 „pret” un 5 „atturas” piedāvājums tika pieņemts (Final Record II-B 1949: 270). No augstākminētā var secināt, ka lietpratīgā tribunāla funkciju var izpildīt gan militāra gan vispārējās jurisdikcijas tiesa tajā gadījumā ja valsts tieši būs deleģējusi tai šādu funkciju.

Augstākminētajā diskusijā netika apspriests jautājums procesuālajām normām, kas piemērojamas lietpratīgam tribunālam, tāpēc saistošās normas ir jāmeklē konvenciju tekstā. Gadījumos, kad ir saistošs I Protokols, minimālās procesuālās garantijas nosaka tā 75. pants: tiesai jāievēro vispārējie tiesāšanās principi, to starpā jāinformē apsūdzētais par tā pārkāpuma detaļām, jānodrošina visas nepieciešamās tiesības un aizsardzības līdzekļus, aizliegts kolektīvi notiesāt personas, utt. (Ženēvas I protokols 1977: 75(4)).

Šīs prasības varētu tikt uzskatītas par minimālajām procesuālajām garantijām arī gadījumos, kad gūstā ņēmēja valsts nav parakstījusi vai ratificējusi I Papildprotokolu, jo pirmkārt, I papildprotokola 75. pants vairākkārtēji tika atzīts par paražu, citu starpā to atzina Sarkanais Krusts un ASV Augstākā tiesa savā spriedumā Hamdan v. Rumsfeld (Hamdan 2006: 70), otrkārt šīs normas ir iestrādātas vairākās vispāratzītās konvencijās, to starpā Paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (Pakts 1966: 14, 15 panti).

Svarīgas ir ASV Augstākās tiesas atziņas saistībā ar procesuālajām garantijām, kas ir nodrošināmas, nosakot personas statusu, tā Hamdan v. Rumsfeld lietā tiesa izvērtēja prezidenta izveidotās militārās komisijas nelikumīgo kombatantu lietu izskatīšanai tiesiskumu un secināja, ka, pirmkārt, lai varētu izskatīt nelikumīgo kombatantu lietas, tiesai ir jābūt pastāvīgai (tā nevar būt veidota īpaši lietas izskatīšanai) un tai ir jābūt likumdevēja izveidotai,

tādejādi atzīstot izpildvaras izveidotās militārās komisijas par nelikumīgām (Hamdan 2006: para D (iii)).

Hamdan v. Rumsfield lietas iespaidā ASV Senāts pieņēma tā saucamo 2006. gada militāro komisiju aktu. Akts tika plaši kritizēts par daudziem starptautisko un nacionālo tiesību pārkāpumiem⁴, piemēram, neļaujot apsūdzētajiem atsaukties uz Ženēvas konvencijām, arī spīdzināšanas gadījumā, liedzot tiem tiesības vērsties tiesā ar habeas corpus prasību, pieļaujot apsūdzību uz liecību, kas ir pamatotas uz citas personas teikto (hearsay) pamata.

ASV Augstākā tiesa spriedumā Boumedine v. Bush atzina Militāro komisiju aktā ietverto habeas corpus liegumu nelikumīgajiem kombatantiem par prettiesisku un nekonstitucionālu, ļaujot aizturētajām personām pēc „saprātīga laika termiņa, kas tiek dots izpildvarai lai noteiktu tā statusu” vērsties tiesā ar habeas corpus prasību (Boumedine 2008: 66).

Ņemot vērā ievērojamo kritiku, prezidenta Obamas administrācija pieņēma jauno 2009. gada Militāro komisiju aktu, kas manāmi uzlaboja situāciju, tomēr pilnībā nelikvidēja visus procesuālo tiesību pārkāpumus, tā, piemēram, ja 2006. gada akts ļāva pieņemt liecības, kas tika iegūtas ar piespiešanu, un gadījumā, ja tās bija iegūtas līdz 2005. gada 30 decembrim, kad tika pieņemts 2005. gada Detainee treatment act, jeb Akts par izturēšanos pret aizturētajām personām (autora tulkojums), tās varēja būt iegūtas nežēlīgas, nehumānas vai pazemojošas izturēšanās rezultātā (Act 2006: 948r (c)), tad 2009. gada Militāro komisiju akts atļauj pieņemt liecības, kas ir iegūtas ar piespiešanu tikai ja to nevar kvalificēt kā nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos un tikai tajos gadījumos ja šīs liecības nav sniedzis pats apsūdzētais (Act 2009: para. 948r (C), 949a (3) (B)). No tā var secināt, ka arī 2009. gada militāro komisiju akts, lai arī tas ievērojami mazāk ierobežo aizturēto personu tiesības, potenciāli var kļūt par iemeslu kļūdainai nelikumīgā kombatanta statusa piešķiršanai nepietiekamās apsūdzētās personas procesuālās aizsardzības dēļ, kas savukārt nozīmēs, ka personai būs jānes krimināla atbildība par likumīgām kara darbībām.

Autors uzskata, ka pieņemams šīs problēmas risinājums varētu būt konkrēta procesuālo prasību kopuma izstrāde, kas attiektos uz tiesām, kas nosaka personas statusu starptautiskā bruņotā konfliktā vispār. Termins „kompetents tribunāls” ir pārāk plašs un I Protokolā minētās garantijas ir pārāk vispārīgas, īpaši ņemot vērā to, ka personu tiesā militārā pretinieka pārstāvji, kas neizbēgami palielina neobjektīvas lietas izskatīšanas varbūtību un, tāpēc ir nepieciešams noteikt procesuālās garantijas, kas būtu pielīdzināmas valsts municipālajās tiesās pastāvošajām.

No augstākminētā var secināt, ka likumīgā kombatanta statuss, kas tādā vai citādā formā pastāv jau vairākus gadsimtus, joprojām nav pietiekami regulēts, kas neizbēgami var novest

pie nopietniem tiesību pārkāpumiem, tāpēc ir nepieciešams vienoties par jauniem, pilnīgākiem starptautiskiem konvencionāliem tiesību aktiem, kas varētu likvidēt robus tiesiskajā regulējumā.

Bibliogrāfija

1. Aldrich, G. H. (1991) Prospects for United States Ratification of Additional Protocol I to the 1949 Geneva Conventions. *American Journal of International Law*, No 85.
2. Beard J.M. (2007) The Geneva Boomerang : the Military Commissions Act of 2006 and U. S. Counterterror Operations. *American Journal of International Law* Vol. 101 , No 1.
3. Blank L., Guiora A. (2010) Teaching an old dog new tricks: operationalizing the law of armed conflict in new warfare. *Harvard National Security Journal*, 1. 2010
4. ASV Augstākās Tiesas spriedums lietā: *Boumediene v. Bush*, 553 U.S. 723 (2008), Opinion of the court.
5. Brooks R. E. (2004) War Everywhere, National Security Law, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror. *University of Pennsylvania Law Review*.
6. Clarke A. W. (2009) Decloaking torture: Boumediene and the Military Commissions Act. *San Diego International law journal* No 59-134.
7. *Commentary on the Additional Protocols I and II of 8 June 1977*.
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/470-750055?OpenDocument> [01.05.2011].
8. *Commentary on Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War*.
9. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/375-590008?OpenDocument> [01.05.2011].
10. Dinstein Y. (2004) *Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. *Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949*. Vol. II-B, Federal Political Department of Switzerland.
12. *Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949*. Vol. III, Federal Political Department of Switzerland.
13. Goldman R. K., Tittmore B. D.(2002) *Unprivileged Combatants and the Hostilities in Afghanistan: Their Status and Rights Under International Humanitarian and Human Rights Law*. Washington D.C.: American Society on International Law.
14. Grotius H. (2006) *Commentary on the Law of Prize and Booty, ed. and with an Introduction by Martine Julia van Ittersum*. Indianapolis: Liberty Fund.
15. ASV Augstākās Tiesas spriedums lietā: *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006), Opinion of Stevens J.
16. Henckaerts, J. M., Doswald-Beck L. (2005) *Customary international humanitarian law: Practice*. Vol.II, Part 1, Cambridge: Cambridge University Press.
17. Henckaerts J.M. (2005) Study on customary international humanitarian law: a contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict. *International Review of the Red Cross*, Vol 87.
18. *Military Commissions Act of 2006*. H.R. 6054. 2006.
19. *National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2010*, H.R. 2647 (2009).
20. 1977.gada 8.jūnija Papildu protokols pie 1949.gada 12.augusta Ženēvas konvencijām, kas attiecas uz starptautiska rakstura bruņotu konfliktu upuru aizsardzību. Latvijas Vēstnesis, 92 (2667), 19.06.2002.
21. Shaw M., N. (2008) *International law*. Cambridge: Cambridge University Press, Sixth edition.
22. 1966. gada 16. decembra Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Latvijas Vēstnesis, 61 (2826), 23.04.2003.

23. 1949.gada 12. augusta *Ženēvas konvencija par attieksmi pret karagūstekņiem*. Latvijas Vēstnesis, 52 (2627), 05.04.2002, (III Ženēvas konvencija)
24. 1949.gada 12.augusta *Ženēvas konvencija par sauszemes bruņoto spēku ievainoto un slimo stāvokļa uzlabošanu*. Latvijas Vēstnesis, 46 (2621), 22.03.2002.

¹ Parakstījušo, bet neratificējušo valstu saraksts. [tiešsaiste] – [atsauce 01.05.2011]. Pieejams:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=S>. Parakstījušo un ratificējušo valstu saraksts [tiešsaiste] – [atsauce 01.05.2011]. Pieejams: [http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P](http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P;);

² Skat piem. **Brooks R. E.**, War Everywhere, National Security Law, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror. *University of Pennsylvania Law Review*, 2004. 694. p., **Goldman R. K., Tittmore B. D.**, *Unprivileged Combatants and the Hostilities in Afghanistan: Their Status and Rights Under International Humanitarian and Human Rights Law*. Washington D.C.: American Society on International Law, 2002. 4. p., **Blank L., Guiora A.**, Teaching an old dog new tricks: operationalizing the law of armed conflict in new warfare. *Harvard National Security Journal*, 1. 2010., **Dinstein Y.**, *Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 48. p.;

³ Autora tulkojums;

⁴ Skat. Piem. **Beard J.M.**, The Geneva Boomerang : the Military Commissions Act of 2006 and U. S. Counterterror Operations. *American Journal of International Law* (2007), Vol. 101 , No 1 , 56-73 p., **Clarke A. W.** Decloaking torture: Boumediene and the Military Commissions Act. *San Diego International law journal* No 59-134 2009.